

Marianna Karolina Otmianowska

Streszczenie rozprawy doktorskiej *Koncepcje społecznej odpowiedzialności edukacji muzealnej. Studium socjologiczne* przygotowanej pod kierunkiem dra hab. Rafała Wiśniewskiego, prof. ucz. oraz promotor pomocniczej dr Izabeli Bukalskiej.

W pracy została podjęta problematyka działalności edukacyjnej muzeów i odpowiedzialności, jaką jej się przypisuje wobec społeczeństwa. Prowadzone analizy dotyczyły polskiego muzealnictwa bez względu na typ przechowywanych i eksponowanych zbiorów. Praca ma charakter teoretyczno-empirycznej. W dysertacji zaprezentowano wyniki badań prowadzonych w latach 2020–2021 pośród pracowników muzeów, publiczności oraz polskich i międzynarodowych ekspertów.

Prace zostały rozpoczęte przed okresem zmian wywołanych sytuacją pandemiczną, jednak w toku badań podjęto decyzję o rozszerzeniu tematyki o zagadnienia implikowane bieżącymi wyzwaniami konsekwencjami pandemii Covid-19. Przeprowadzono badania jakościowe z wykorzystaniem elementów metodologii teorii ugruntowanej, a za podejście teoretyczne przyjęto koncepcję społecznych światów zapoczątkowaną przez Tamotsu Shibutaniego, a rozwiniętą między innymi przez Anselma L. Straussa.

Nowatorski w pewnym zakresie charakter analizy wynika z trzech aspektów. Po pierwsze, praca z możliwą dokładnością rozpoznaje współczesne wizje i strategie wobec działalności edukacyjnej w rozwoju muzeów, z uwzględnieniem perspektywy samych badanych. Stara się dostarczyć wiedzy na temat interpretacji określenia „społeczna odpowiedzialność edukacji muzealnej”, a także ukazuje refleksje wobec społecznej odpowiedzialności muzeów. *Novum* w poniższej pracy stanowi także próba ukazania środowiska muzealnego za pomocą koncepcji społecznych światów, których rdzeń zawsze stanowi podstawowe, charakterystyczne działanie. Dzięki analizie zebranego materiału badawczego możliwe stało się zdiagnozowanie obiektów granicznych i omówienie aren sporu oraz negocjacji. Trzecim aspektem było podjęcie próby omówienia instytucji muzealnych oraz ich działalności edukacyjnej jako przedmiotu zainteresowania socjologii.

Praca składa się z dwóch części. Pierwsza obejmuje pięć rozdziałów rozważań teoretycznych. Druga stanowi część empiryczna, uwzględniającą w rozdziale szóstym metodologię, a w siódmym opis wyników badań.

Pierwszy rozdział zawiera omówienie założeń teoretycznych przyjętych dla projektu badawczego. Praca została przygotowana w paradygmacie interakcjonizmu symbolicznego, a ramy teoretyczne zostały przyjęte zgodnie ze wspomnianą koncepcją społecznych światów. Rozdział drugi dostarcza pogłębionych informacji na poruszane w pracy tematy, takie jak rozwój sformułowania „społeczna odpowiedzialność” i przyjęta dla niego norma ISO oraz próby stosowania go w muzealnictwie. Rozwinięte zostają również zagadnienia muzeologii i muzealnictwa, definicje muzeów oraz edukacji muzealnej. Przybliżona zostaje działalność Międzynarodowego Stowarzyszenia Muzealników (ICOM) i prowadzona przez jej władze oraz członków dyskusja na temat redefinicji instytucji muzealnych na całym świecie. Liczne pojawiające się sformułowania stały się w toku pracy pojęciami uczulającymi.

W trzecim rozdziale zostały przedstawione czynniki kształtujące edukacyjną działalność współczesnych muzeów. Następny rozdział pozwala spojrzeć na rozwój edukacji muzealnej w kontekście nauk pedagogicznych. W rozdziale piątym muzea i ich działalność edukacyjna zostaje przedstawiona w perspektywie socjologicznej. Przywołuje się koncepcje m.in. Pierre’a Bourdieu, Antoniny Kłoskowskiej oraz Anny Matuchniak-Krasuskiej. Omówienie otwierają wybrane założenia socjologii kultury oraz koncepcji układów kultury, analizowane są także procesy związane z produkcją i dystrybucją kultury oraz zachodzące między nimi napięcia. Następnie rozważaniom poddane zostają zagadnienia socjologii sztuki i koncepcje Nathalie Heinich. W części końcowej rozdziału przedstawione zostają muzea i ich działalność edukacyjna ukazane i zwizualizowane dzięki koncepcji społecznych światów.

Rozdział szósty jest szczegółowym omówieniem zastosowanej metodologii badań wykorzystującej elementy metodologii teorii ugruntowanej. Przedstawiono procedury badawcze: założenia, postawiony problem badawczy, logikę doboru próby, przebieg i organizację badania ze szczególnym uwzględnieniem okresu pandemii wirusa COVID-19. W tej części omówiono również wykorzystane dane zastane oraz techniki badawcze takie jak indywidualne wywiady pogłębione (IDI) oraz wywiady grupowe (FGI).

Ostatni, największy objętościowo rozdział to omówienie wyników badań. Został on podzielony na cztery części. Pierwsza dotyczy społecznej odpowiedzialności edukacji muzealnej w perspektywie uwarunkowań organizacyjno-prawnych. W dalszej kolejności przedstawiono 15 aren debat: 1–7 dotyczą społecznej odpowiedzialności edukacji muzealnej w interakcjach wewnątrz społeczności muzeów, a 8–15 ukazują toczące się dyskusje

w interakcjach zewnętrznych. W czwartej części na podstawie zwizualizowanych map relacji zostają omówione hipotezy oraz składające się na nie kategorie.

Na podstawie przeprowadzonych badań można wnioskować, że wśród muzealników toczą się nieustanne negocjacje na temat miejsca edukacji w hierarchii ważności ustawowych funkcji muzeów. Próby umiejscowienia edukacji muzealnej w społecznym świecie muzealnictwa łączy się ze zdefiniowaniem przecinających się ze sobą i konkurujących koncepcji wobec jej roli i zadań. Taka lokalizacja, wyznaczana przez różne perspektywy, jest zatem tożsama z opisaniem udziału edukacji w strategii rozwoju zarówno muzealnictwa, jak i konkretnych instytucji muzealnych. Różnice wyrażanych poglądów i prezentowanych stanowisk wobec edukacji muzealnej określają areny sporu, które można zdefiniować jako debaty toczące się na temat miejsca edukacji w misji muzeów, wyznaczanych jej celów strategicznych i operacyjnych oraz najważniejszych planów, jakie powinny być realizowane. Ich kontekst jest jednak znacznie szerszy, gdyż może być związany z procesami dotyczącymi udziału edukacji muzealnej w tworzeniu oferty oraz wizerunku muzeów. Zdiagnozowane różnice pozwalają na określenie granic wytyczających subświat edukacji muzealnej, w którym działają liczni aktorzy. Najważniejszą rolę odgrywają w nim edukatorzy i pracownicy działów edukacji.

Konkurujące ze sobą wyobrażenia pozwoliły na wyszczególnienie trzech ról edukacji muzealnej w instytucjach: roli służebnej edukacji muzealnej, roli centralnej edukacji muzealnej oraz roli autotelicznej edukacji muzealnej. Aktorzy subświata edukacji muzealnej są uwikłani w działalność wewnętrzną, ze współpracownikami w instytucji, oraz zewnętrzną, polegającą na interakcji z publicznością muzeów. Z tego tytułu prowadzone są ciągłe negocjacje i dyskusje wokół zdiagnozowanych piętnastu obiektów granicznych.

Pozwalają one na wyodrębnienie trzech głównych procesów subświata edukacji muzealnej: legitymizacji, segmentacji i profesjonalizacji. Pierwszy umożliwia edukatorom zaprezentowanie swojej pracy jako jednej z najważniejszych funkcji muzeum oraz uznanie ich działalności za właściwy i istotny komponent strategii rozwoju instytucji. W wyniku segmentacji subświat edukacji muzealnej zyskuje swoje granice. Proces profesjonalizacji związany jest z koniecznością uwiarygodnienia działalności edukacyjnej i wypracowywaniem standardów nazewnictwa oraz zasad pracy. Wszystkie zaś te procesy są efektem konsekwentnej walki o przetrwanie i zwrócenia uwagi współpracowników, a także

zarządzających na potencjał edukacji muzealnej w postaci zaangażowania w rozwój instytucji oraz jej publiczności.

Koncepcje społecznej odpowiedzialności edukacji muzealnej w interakcjach wewnętrznych dotyczą czterech obszarów rozwoju instytucji, związanych z zarządzaniem, komunikacją, współpracą i rozwojem. Analizowane negocjacje umożliwiły określenie trzech najważniejszych koncepcji odpowiedzialności edukacji muzealnej w interakcjach zewnętrznych, czyli kształtowania, nauczania oraz stwarzania możliwości rozwoju. Wszelkie narzędzia umożliwiające ich realizację mogą być stosowane we wszystkich czterech obszarach pracy. Edukacja muzealna działa bowiem, w czterech, często uzupełniających się kierunkach: edukacja o muzeum, edukacja o zbiorach, edukacja w muzeum oraz edukacja poprzez muzeum i zbiory.

Zrozumienie skali i zakresu negocjacji, prowadzonej nieustannie przez edukację muzealną w obu kierunkach: do wewnątrz instytucji i na zewnątrz, pozwala zrozumieć wielowymiarowy charakter tych aren. Ich analiza stanowi punkt wyjścia do namysłu nad większym wykorzystaniem potencjału edukacji jako translatora czy mediatora pomiędzy instytucją muzealną, a jej publicznością. Ujawnia również koncepcję dziewięciu kluczowych zagadnień związanych z rozwojem instytucjonalnym i programowym muzeów w koncepcji społecznej odpowiedzialności. Dotyczą one zarządzania instytucją w obszarze infrastrukturalnym, logistycznym, personalnym i programowym wynikającym z misji i strategii opracowanej razem z interesariuszami, niezależności politycznej, adekwatności stosowanych metod pracy do zamierzonych celów, demokratyzacji społeczności muzealników, wiarygodności oraz przejrzystości działań wewnątrz instytucji i wobec zwiedzających, minimalizowania barier w dostępie do muzeów, jego zbiorów i oferty, budowania kapitału społecznego i kulturowego wśród publiczności, kształtowania wizerunku inkluzywności muzeów w działalności wystawienniczej i edukacyjnej, wypracowania mechanizmów społecznych polegających na tworzeniu i utrzymywaniu dialogu publiczności z muzeami.

Muzea mają znaczący potencjał edukacyjny, który dzięki rozwojowi instytucjonalnemu i programowemu może przyczynić się do stworzenia dostępnej instytucji kreowanej zgodnie z koncepcją społecznej odpowiedzialności. Opracowane mapy relacji, syntetyczne ujęcia problemowe w tabelach i przywołane konkluzje mogą okazać się przydatne do rozumienia społecznego świata muzealnictwa i roli działalności edukacyjnej muzeów.